

ЦЕРН, 17 Септември 2012

Въведение във физика на частиците

Владимир Генчев

ИЯИЯЕ, БАН, София

Съдържание

Физическа мотивация

История

Елементарни частици

Структура на “елементарните частици”

Кварков модел

Фундаментални сили

Стандартен модел

Ускорители и детектори

Заключение

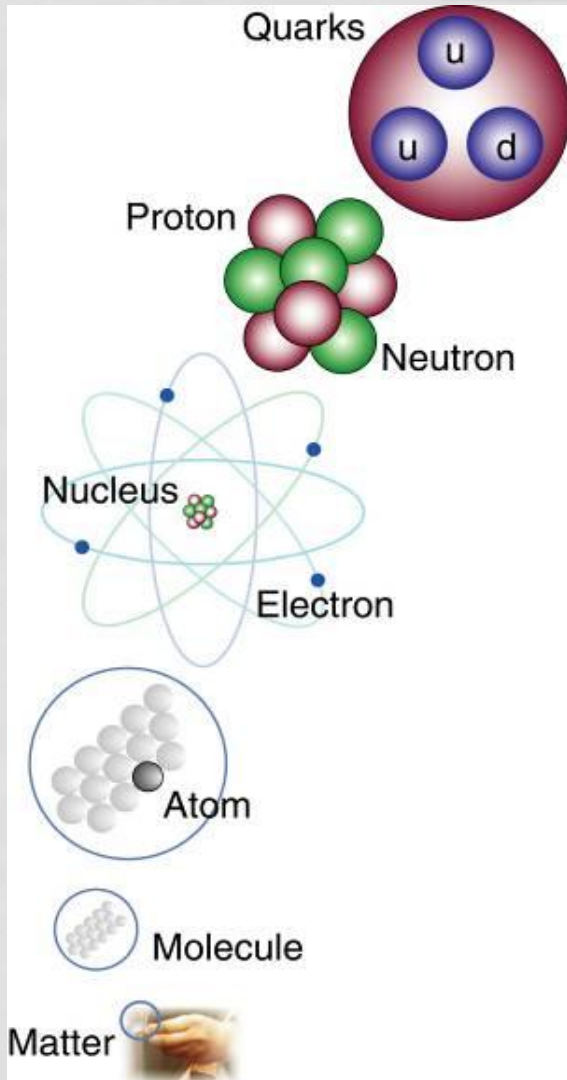
Физическа мотивация

Основната цел на физиката на елементарните частици е да отговори на два фундаментални въпроса:

Кои са елементарните съставни части на материята?

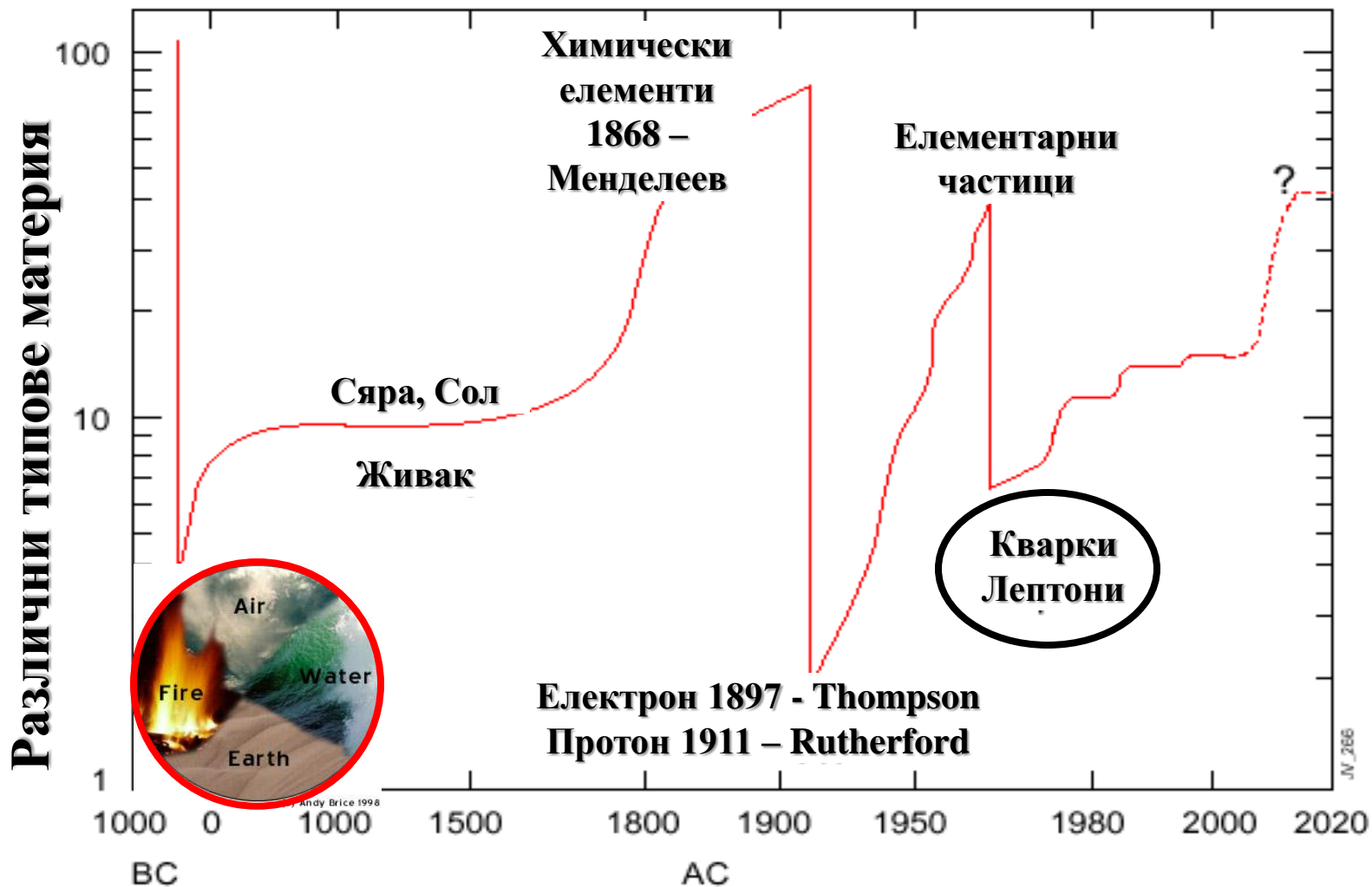
Какви са силите, които контролират тяхното поведение на най-ниско ниво?

Какво прави една частица елементарна?

**Една частица е
елементарна когато
няма вътрешна
структура**

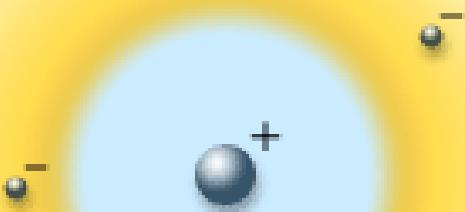
История на материята

Структура на атомите

1900

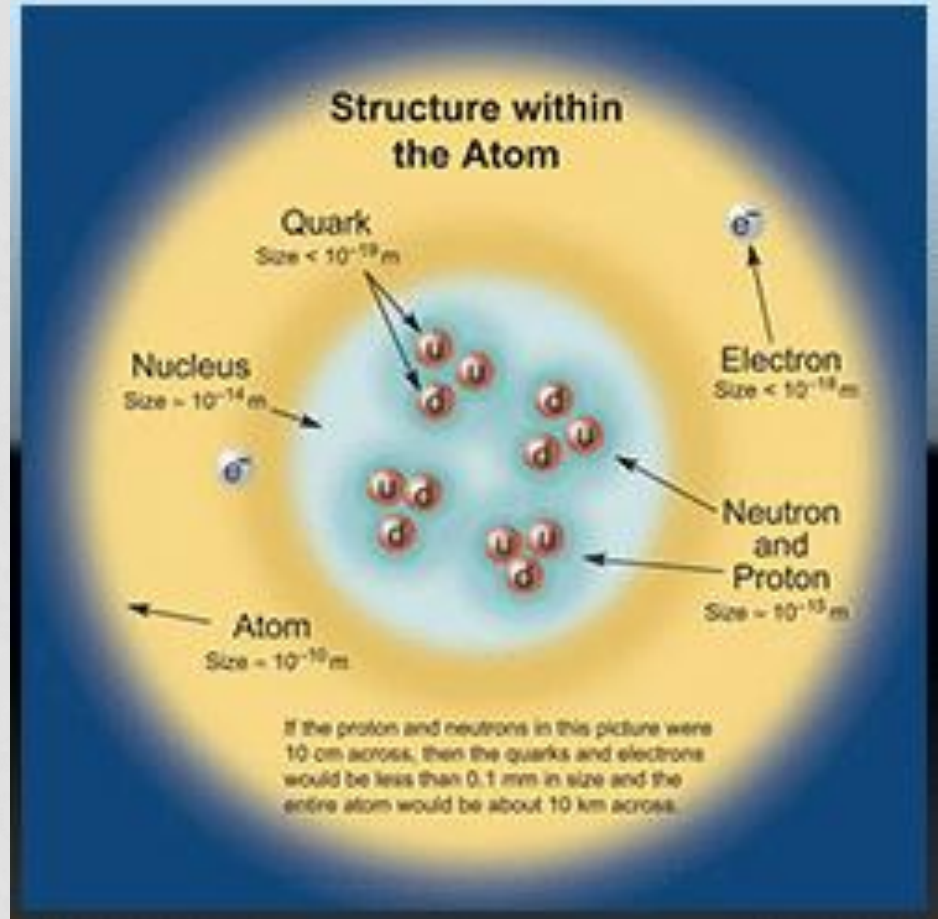
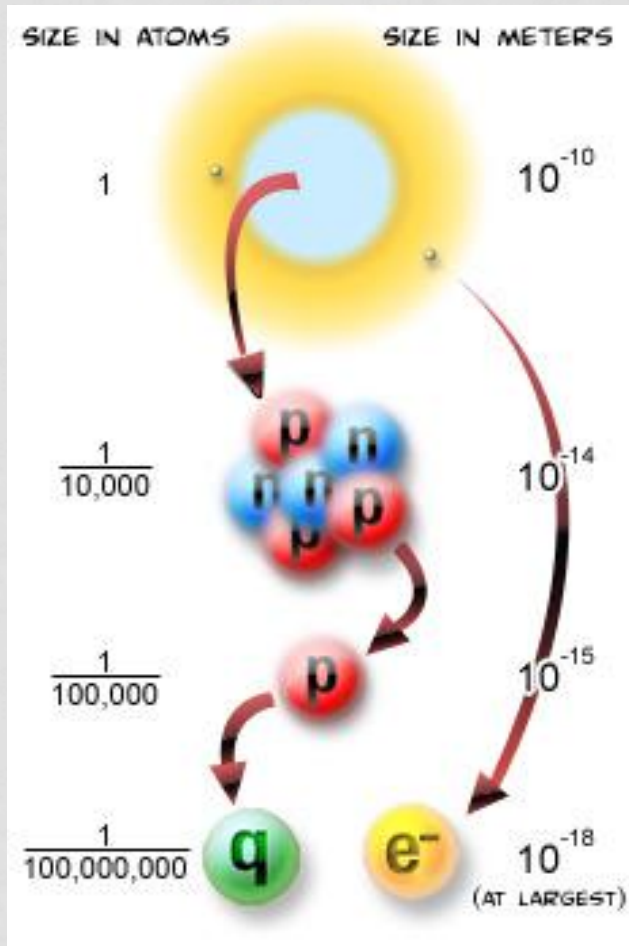
PRESENT DAY

(I AM THE VERY MODEL OF
A MODERN MAJOR ATOM)

**Всички атоми на
елементите
от нашата Вселена са
съставени
от три типа частици:
протон, неутрон и електрон**

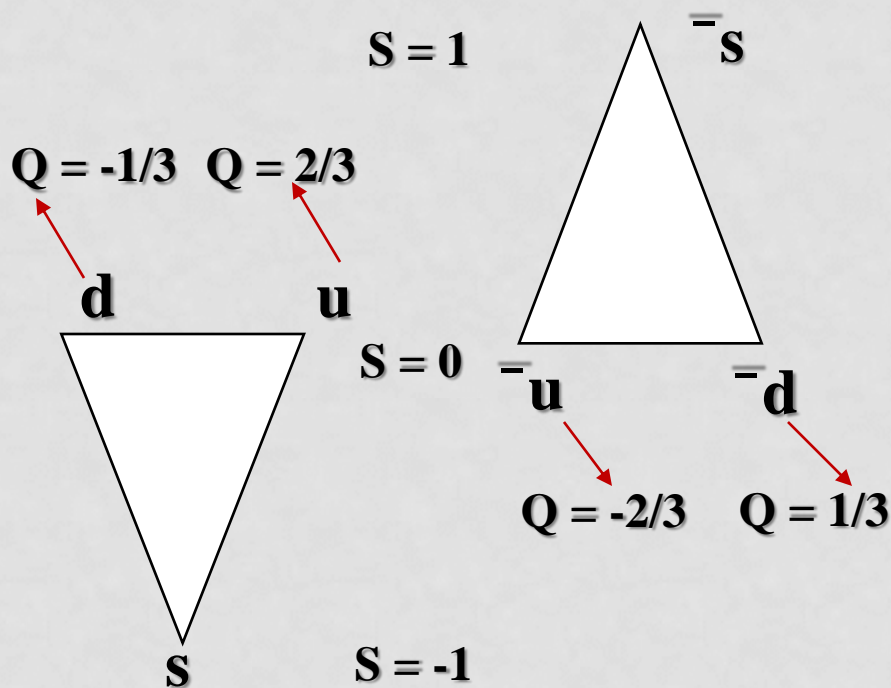

Структура на ядрото

Структура на “елементарните частици”

1964 г. Gell Mann: **Кварков модел**

Съществуването на кварките е потвърдено експериментално 1968 г. SLAC

- 1974 - “charm” кварк
- 1983 - “bottom” кварк
- 1995 - “top” кварк

Шест кварка + 6

Барион: 3 кварка

$\left(\frac{2}{3}\right)$
up

$\left(\frac{2}{3}\right)$
charm

$\left(\frac{2}{3}\right)$
top

$\left(-\frac{1}{3}\right)$

down

$\left(-\frac{1}{3}\right)$

strange

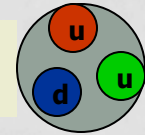

$\left(-\frac{1}{3}\right)$

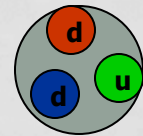
bottom

$$P = (+2/3e + 2/3e - 1/3e = +1)$$

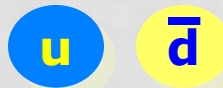
$$n = (+2/3e - 1/3e - 1/3e = 0)$$

Мезон: кварк + антикварк

$$\pi^0 \quad (+2/3 e - 2/3 e = 0)$$

$$\pi^+ \quad (+2/3 e + 1/3 e = +1)$$

$$\pi^- \quad (-1/3 e - 2/3 e = -1)$$

$$K^+ \quad (+2/3 e + 1/3 e = +1)$$

Фамилии частици

Над 200 частици са обединени във фамилии по някои свойства

- Неутрина - ν
- Лептони (leptos = леки) – e, μ
- Мезони (mesos = средни) – π, K
- Бариони (baryos = тежки) – p, n
- Хиперони – Λ, Σ, Ω

- Фермиони (спин = $1/2, 2/3, 5/2, \dots$)
- Бозони (спин = $0, 1, 2, \dots$)

- Странни (s – кварк)
- Очаровани (c – кварк)

Антиматерия

1928 – Dirac – предсказва съществуване на антиматерия

1932 – открит е антиелектрон (позитрон). При преминаване на енергията в материя се произвежда еднакво количество материя и антиматерия - $\gamma \rightarrow e^+ + e^-$

Обратен процес – аниhilация - $e^+ + e^- \rightarrow \gamma$

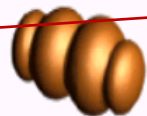
1995 – CERN – открит е антиводород, състоящ се от антипротон и позитрон

**По принцип антисвят може да се построи от антиматерия
Антиматерия се произвежда засега само в лабораторни условия**

Фундаментални сили

Силни

Gluons (8)

Quarks ~ 1

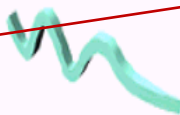
Mesons
Baryons

Nuclei

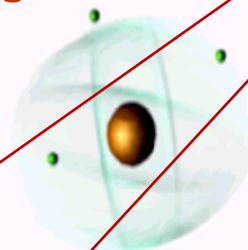
Електромагнитни

Photon

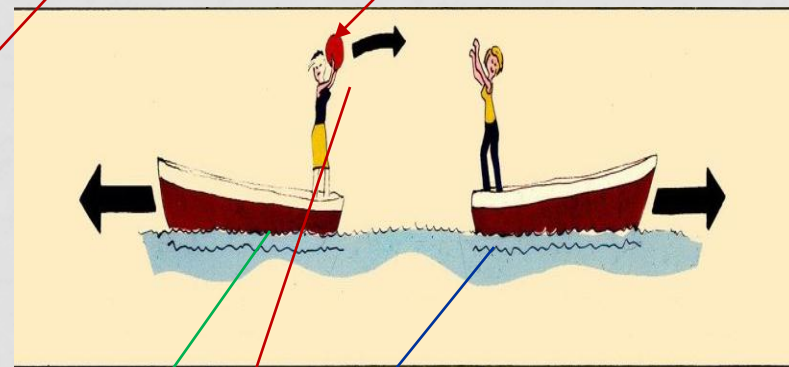
$\sim 10^{-3}$

Atoms
Light
Chemistry
Electronics

Носители на

взаимодействието

Гравитационни

Graviton ?

$\sim 10^{-38}$

Solar system
Galaxies
Black holes

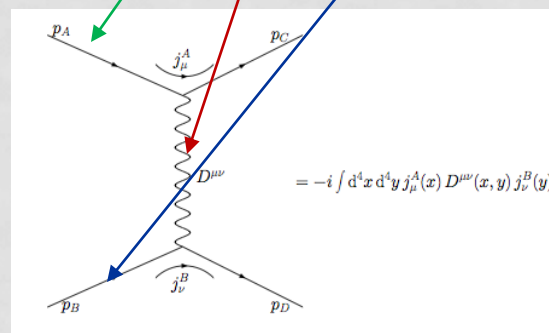
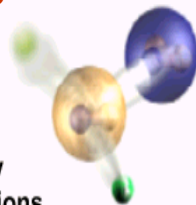
Слаби

Bosons (W,Z)

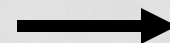

$\sim 10^{-5}$

Neutron decay
Beta radioactivity
Neutrino interactions
Burning of the sun

време

Диаграма на Феунман

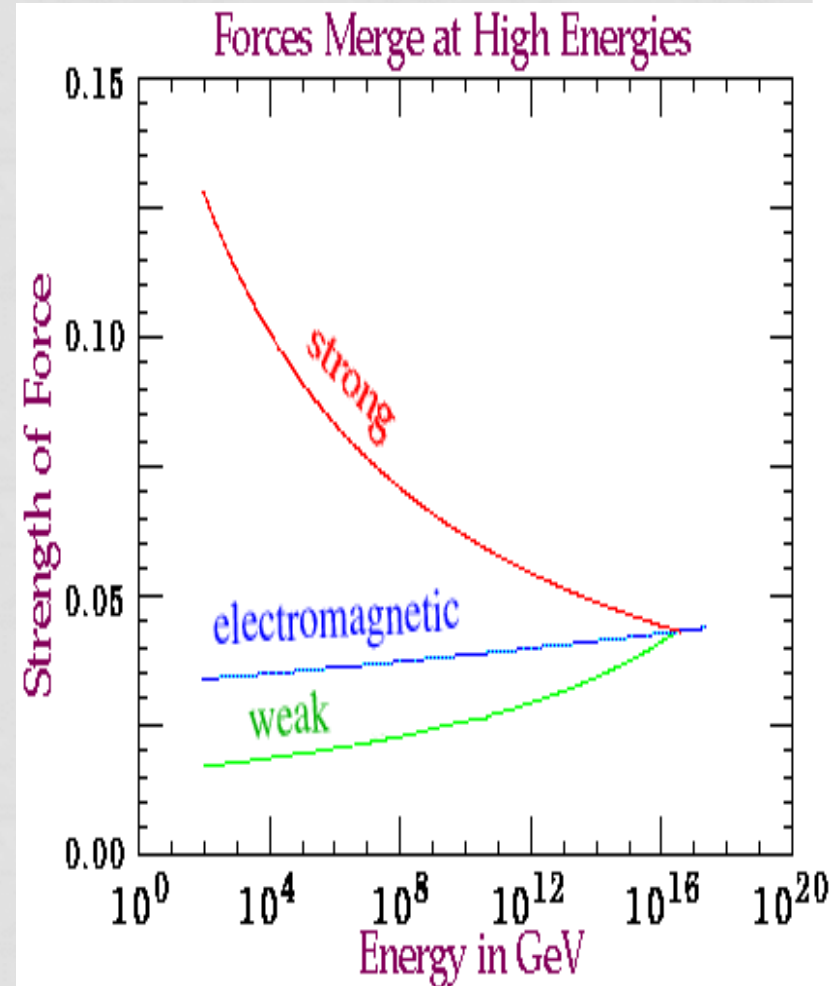
Единно описание на взаимодействията

**1873 - Maxwell - Обединение на
електрическо и магнитно поле**

**1979 - Нобелова награда -
GLASHOW, SALAM и WEINBERG
за Обединение на слабото и
електромагнитното взаимодействие**

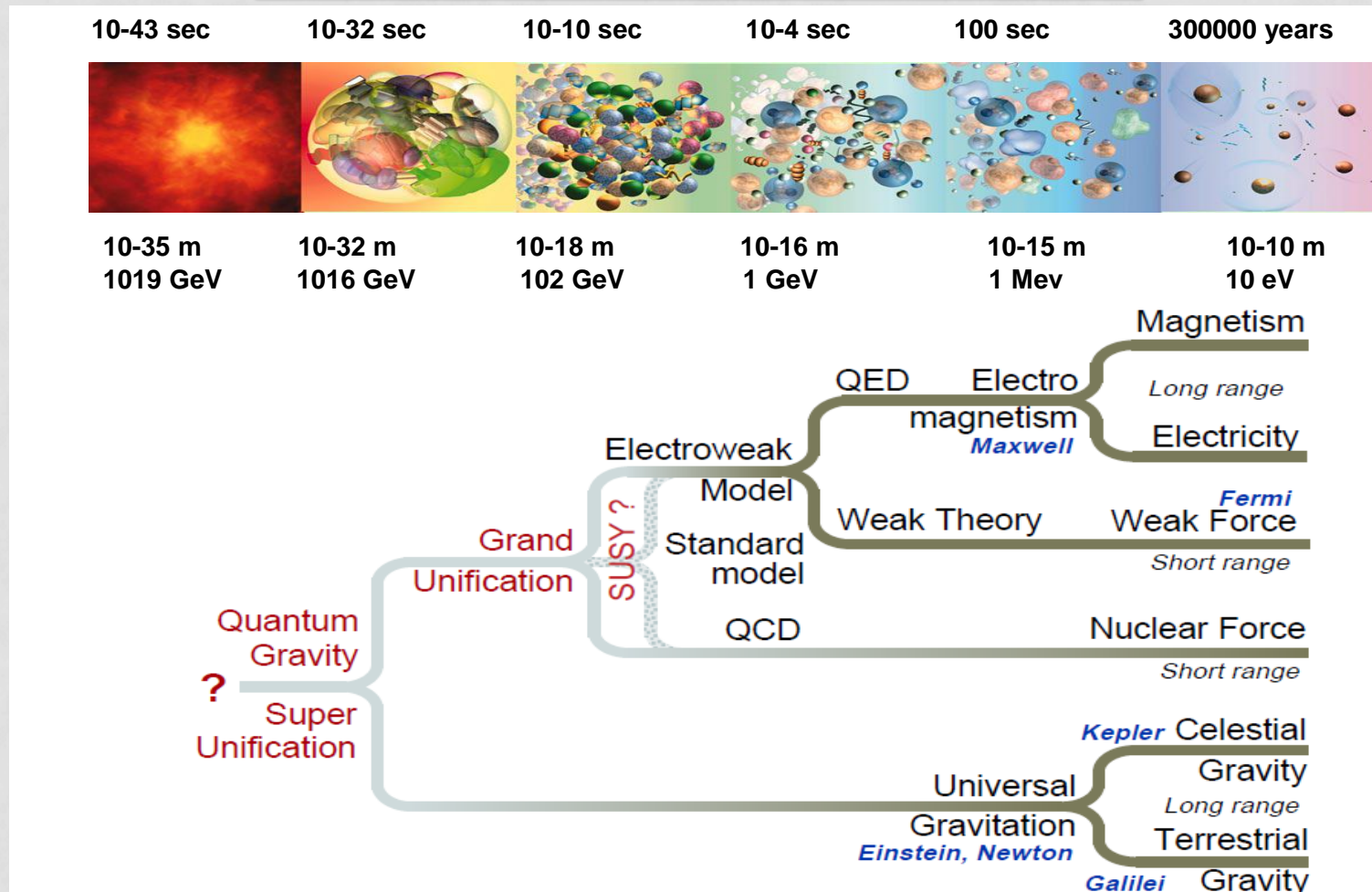
**1984 - Нобелова награда - Rubbia и
Van Der Meer за Откриване на W и
Z бозоните**

**1991 – експериментите на LEP – има
само три леки неутрина**

Единно описание на взаимодействията

Теории:

струни

релятивистки/квантови

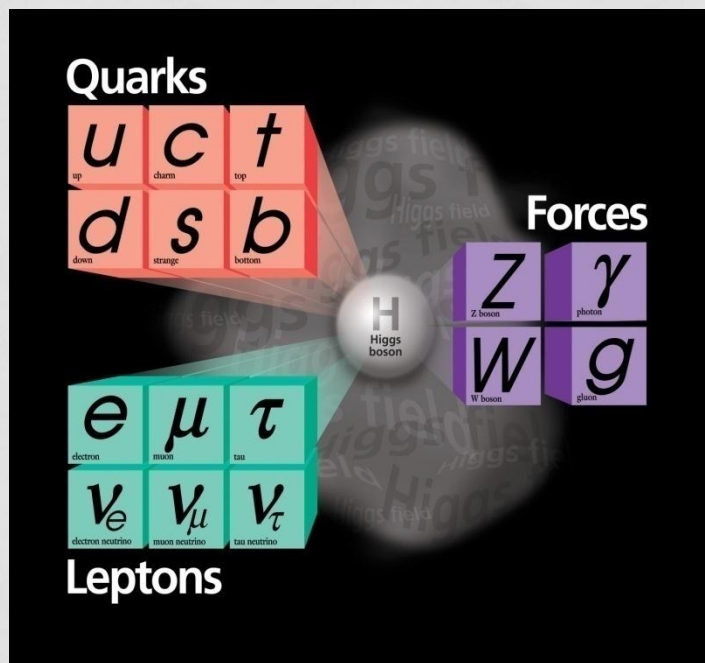
класически

Стандартен модел (SM)

През последните 100 години: Комбинация от Квантовата механика и Специалната теория на относителността заедно с откриването на нови частици доведе до SM на Физика на Частиците – Нова периодична таблица на фундаменталните елементи

Материални частици

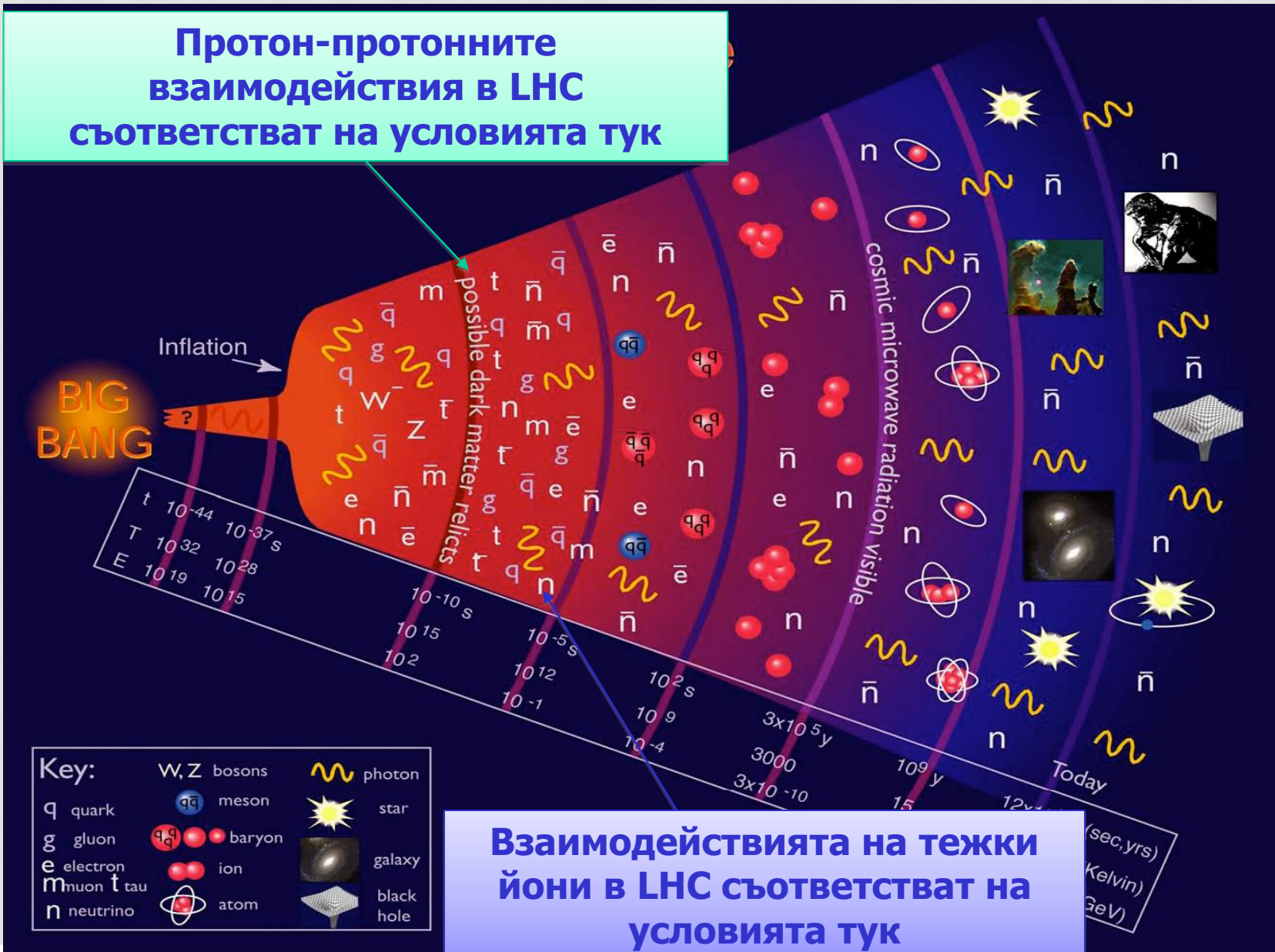

Носители на взаимодействията

SM бе тестван хиляди пъти до висока прецизност. Но основният механизъм, който придава маса на частиците все още липсва – Higgs бозон

Еволюция на Вселената

Протон-протонните взаимодействия в LHC съответстват на условията тук

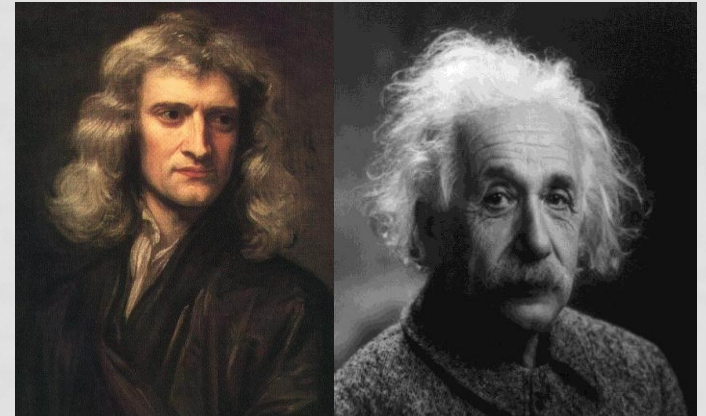
Основни проблеми

SM съдържа явно спорни моменти

(защо има 6 кварка? защо има само 3 фамилии кварки и лептони?)

SM има липсващи елементи
(механизъм за генериране на масите на познати частици)

SM е логически незавършен
(гравитацията не е инкорпорирана)

$$F = ma \quad E = mc^2$$

Всичко това е правилно.

Но как един обект става масивен?

Основни въпроси

Какво е масата? Защо някои частици нямат маса?

От какво е направена 95% от Вселената (невидима енергия/материя)?

Предпочитание на Природата... защо няма антиматерия?

На какво е приличала материята в първите мигове на Вселената? (кварк-глюонна плазма?)

Възможни ли са повече размерности?

Има ли нова симетрия? SUSY?

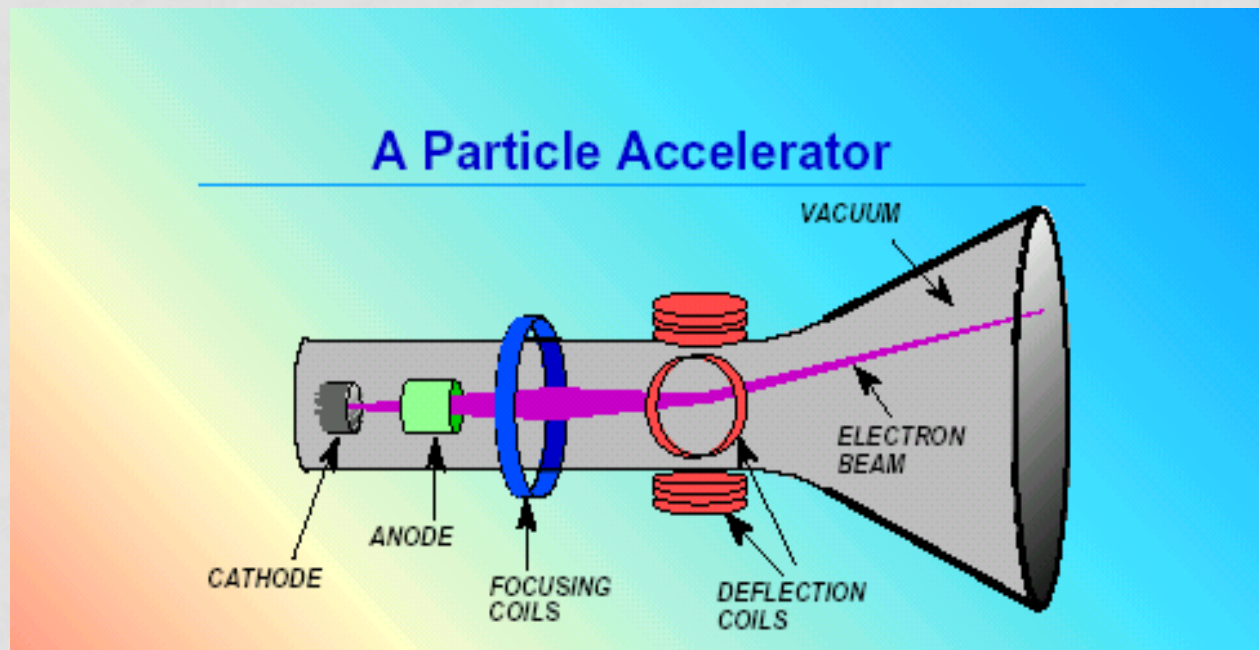

Къде сме ние?

- ✓ **Частици и структура**
  - ✓ **Антиматерия**
  - ✓ **Стандартен модел**
  - ✓ **Фундаментални сили**
  - ✓ **Единно описание**
  - ✓ **Теория на “Големия взрив”**
- Проблем – как възниква масата?**

КАК ДА ГО РЕШИМ?

Ускорители на частици

напрежението в TV е ~ 20 kV

т.е. енергията на електроните е 20 KeV

LEP	$e+e-$	200 GeV
LHC	pp	14000 GeV
LHC	PbPb	1312000 GeV

Високи енергии

1. Да се надникне дълбоко в

Природата ($E \sim 1/\text{размера}$)

(мощен микроскоп)

2. Да се открият нови частици

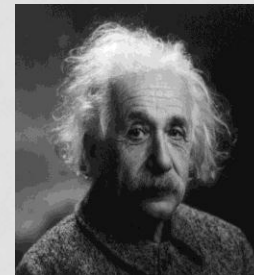
с по висока маса ($E = mc^2$)

3. Да се изучи младата Вселена

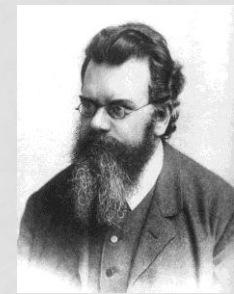
($E = kT$)

de Broglie

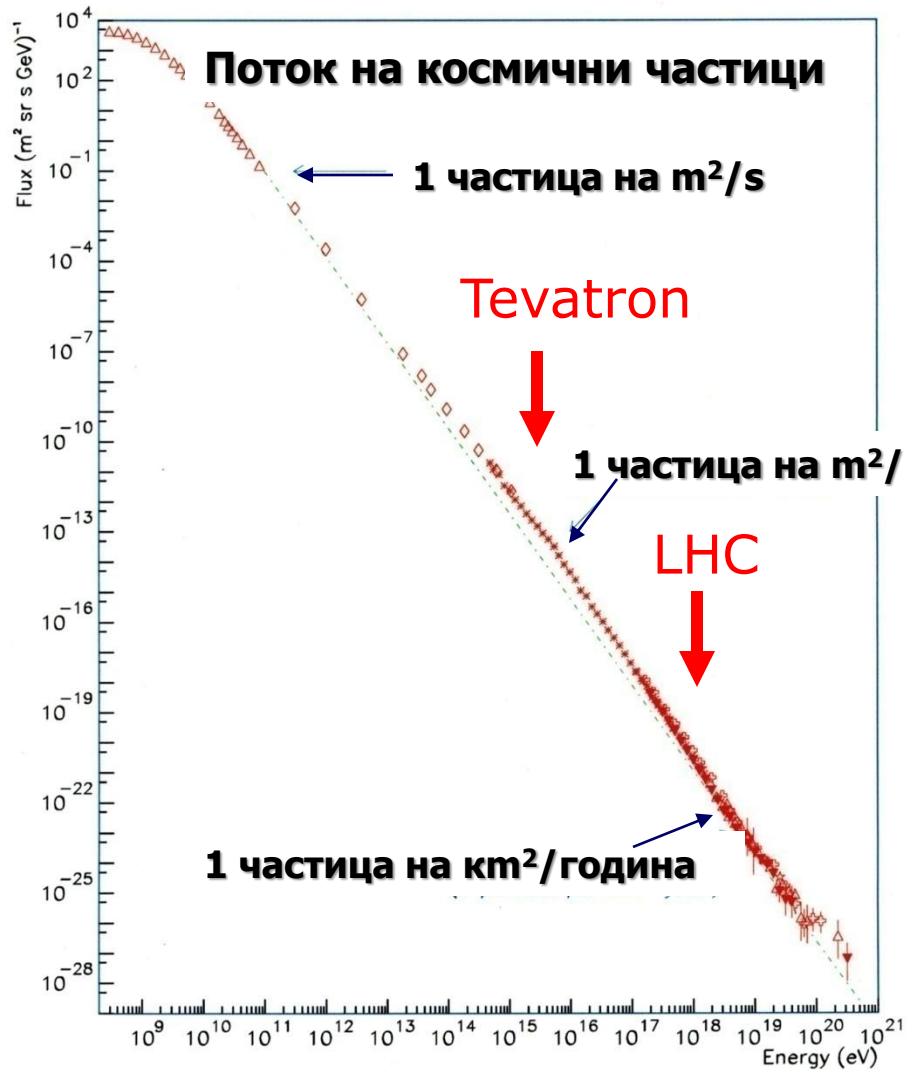
Einstein

Boltzmann

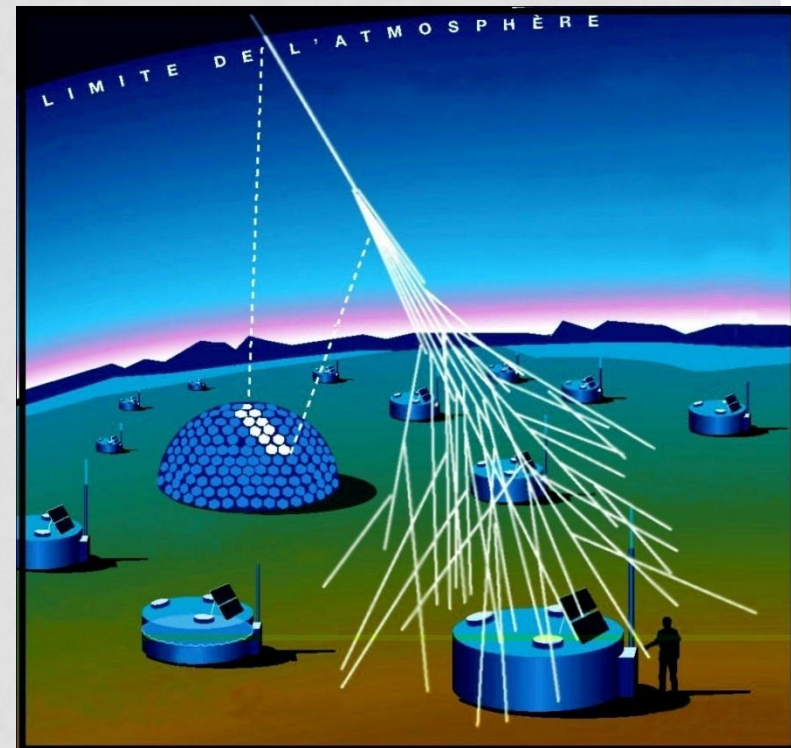
И всичко това в Лаборатория!

Космични лъчи

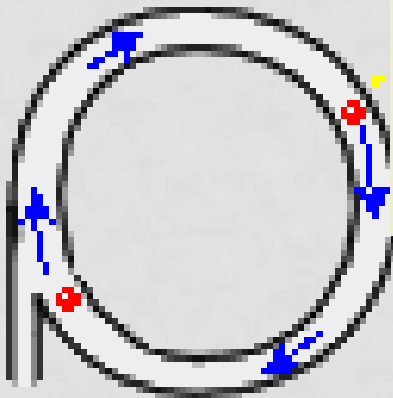
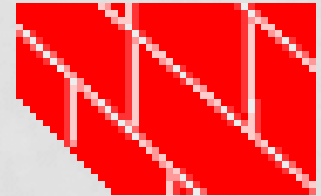

pp взаимодействието на LHC
съответства на $\sim 10^{17}$ eV;

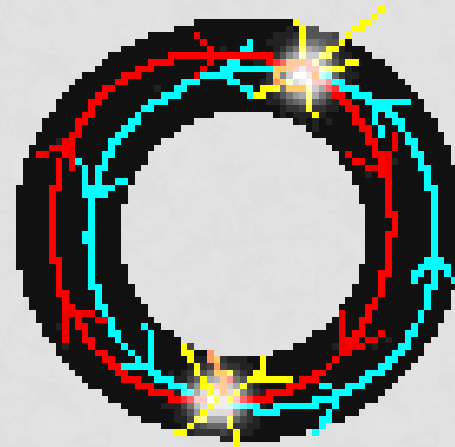
Космичните лъчи достигат
енергии $\sim 10^{20}$ eV

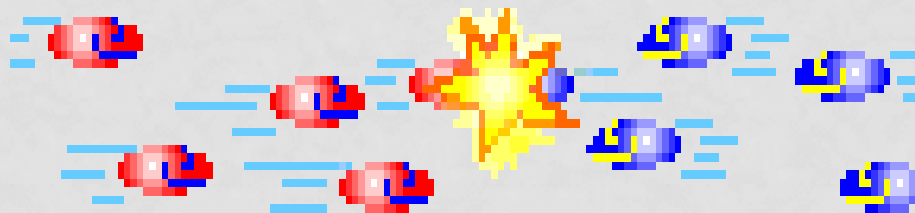
Видове ускорители

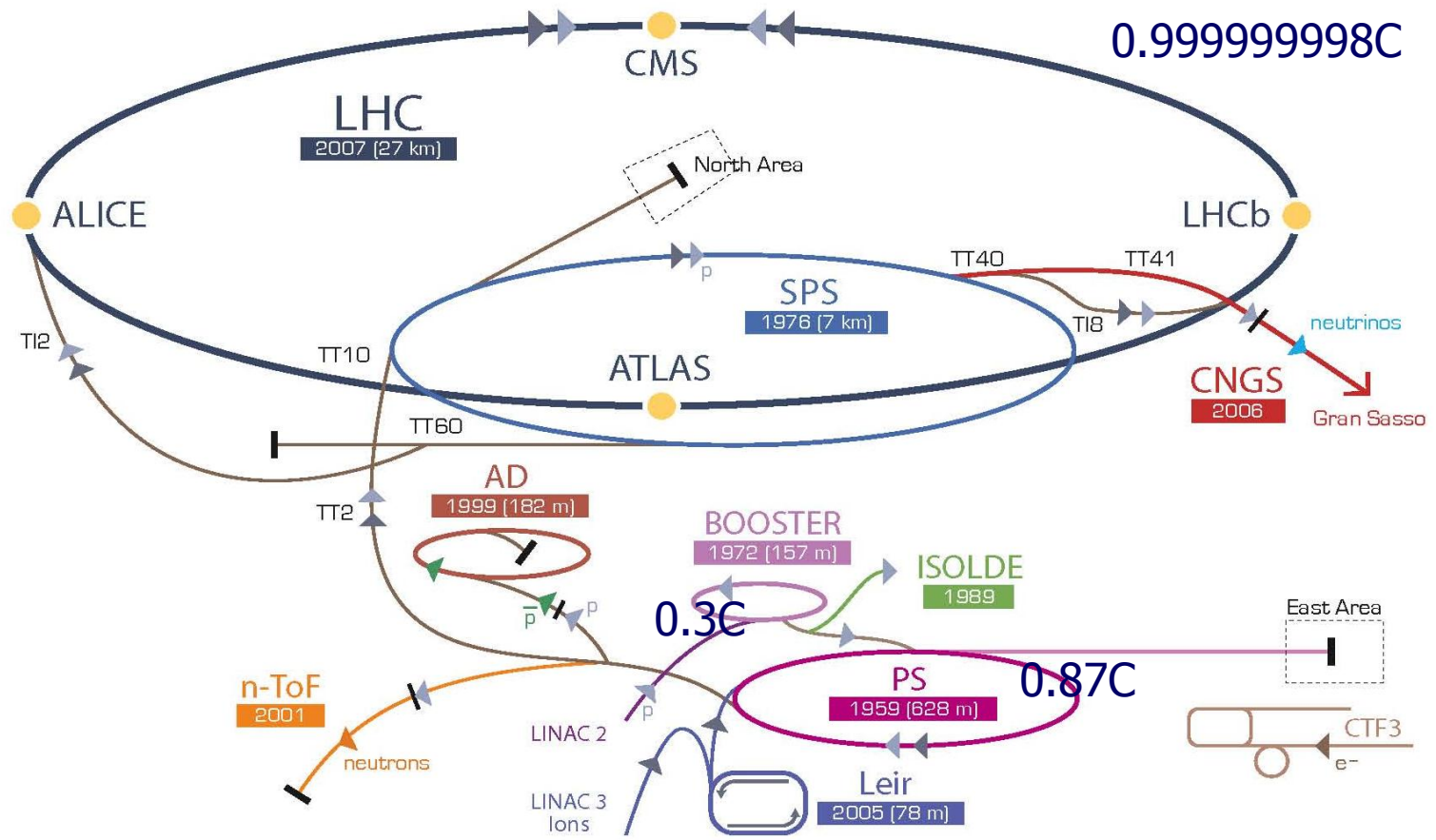
синхротрон
фазотрон
синхрофазотрон

колайдер

CERN: Ускорителен комплекс

▶ p (proton)   ▶ ion   ▶ neutrons   ▶ $\bar{p}$ (antiproton) $\leftrightarrow$ proton/antiproton conversion   ▶ neutrinos   ▶ electron

LHC Large Hadron Collider   SPS Super Proton Synchrotron   PS Proton Synchrotron

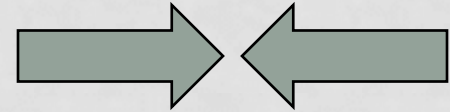
AD Antiproton Decelerator   CTF3 Clic Test Facility   CNGS Cern Neutrinos to Gran Sasso   ISOLDE Isotope Separator OnLine DEvice

LEIR Low Energy Ion Ring   LINAC LINear ACcelerator   n-ToF Neutrons Time Of Flight

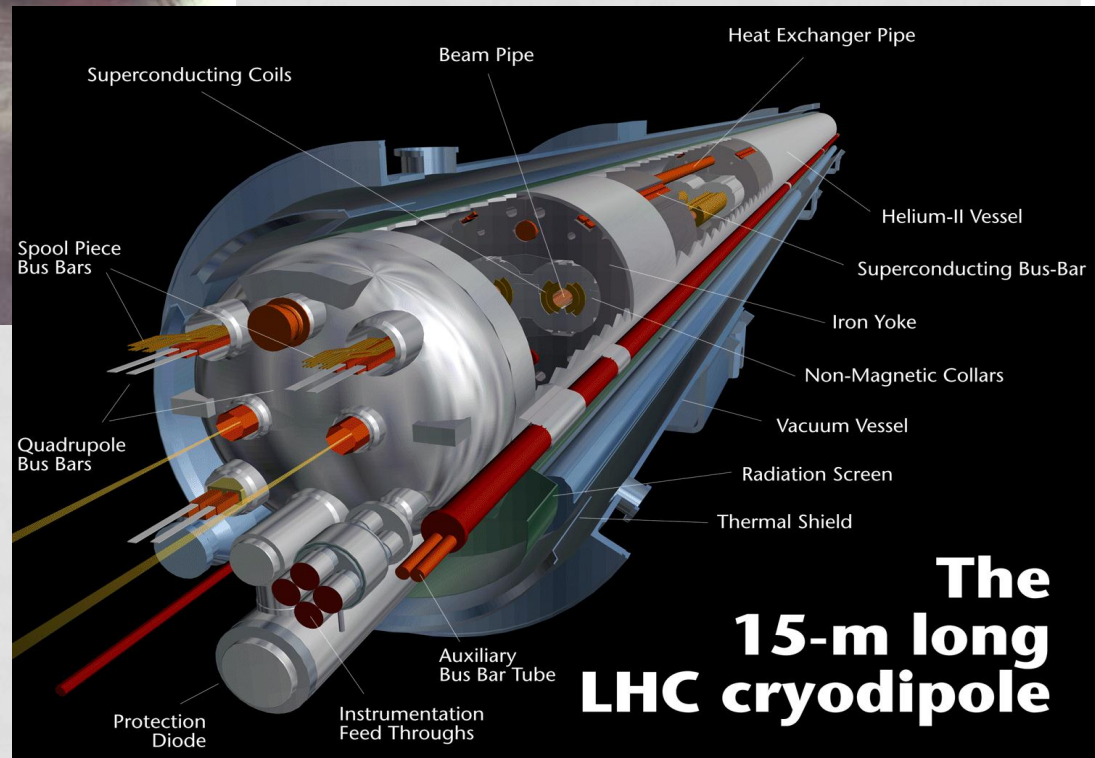
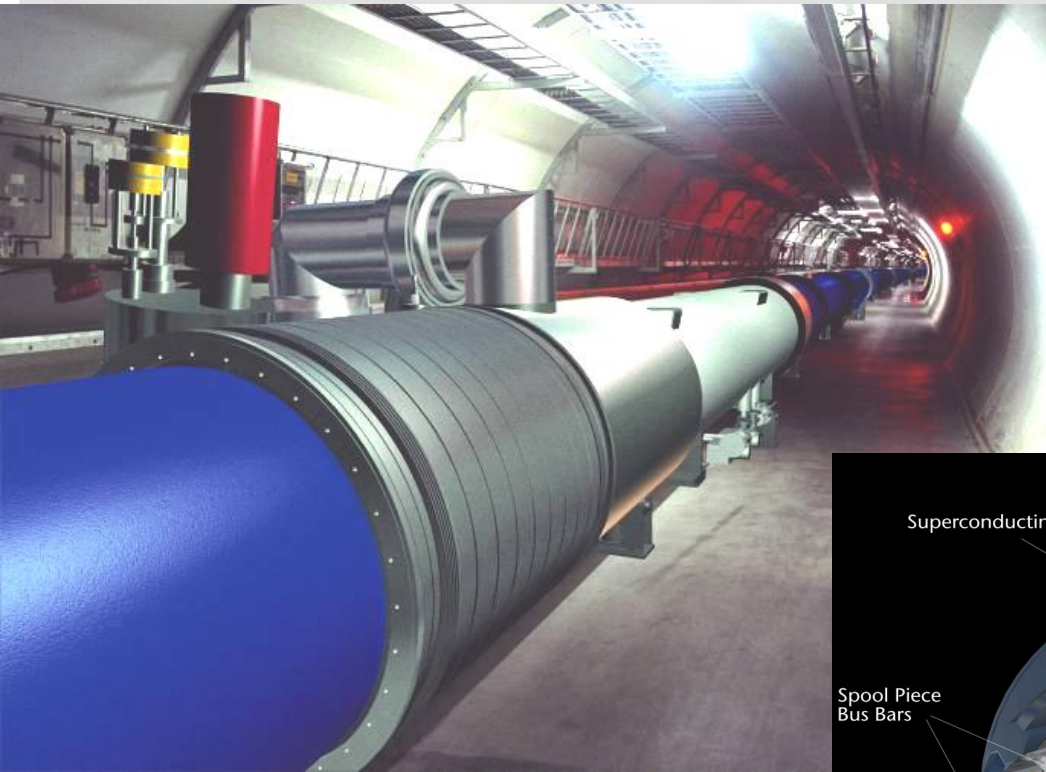
LHC

7 TeV + 7 TeV

$$P(\text{TeV}) = 0.3 B(\text{T}) R(\text{km})$$

12 kA

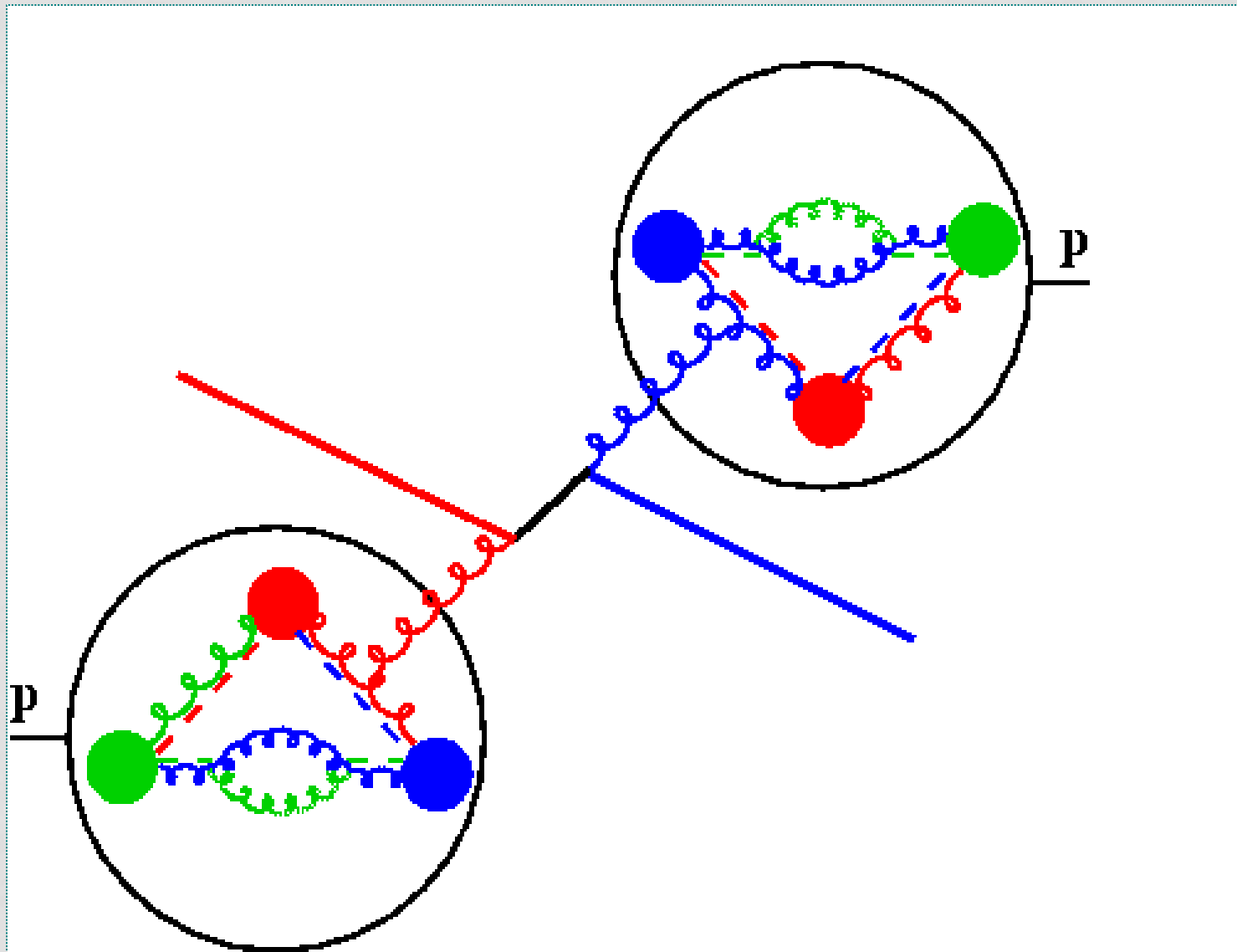

Светимость

$$L = N^2 k f \gamma / 4 \pi \epsilon \beta = 10^{34} \text{cm}^{-2} \text{s}^{-1}$$

The
15-m long
LHC cryodipole

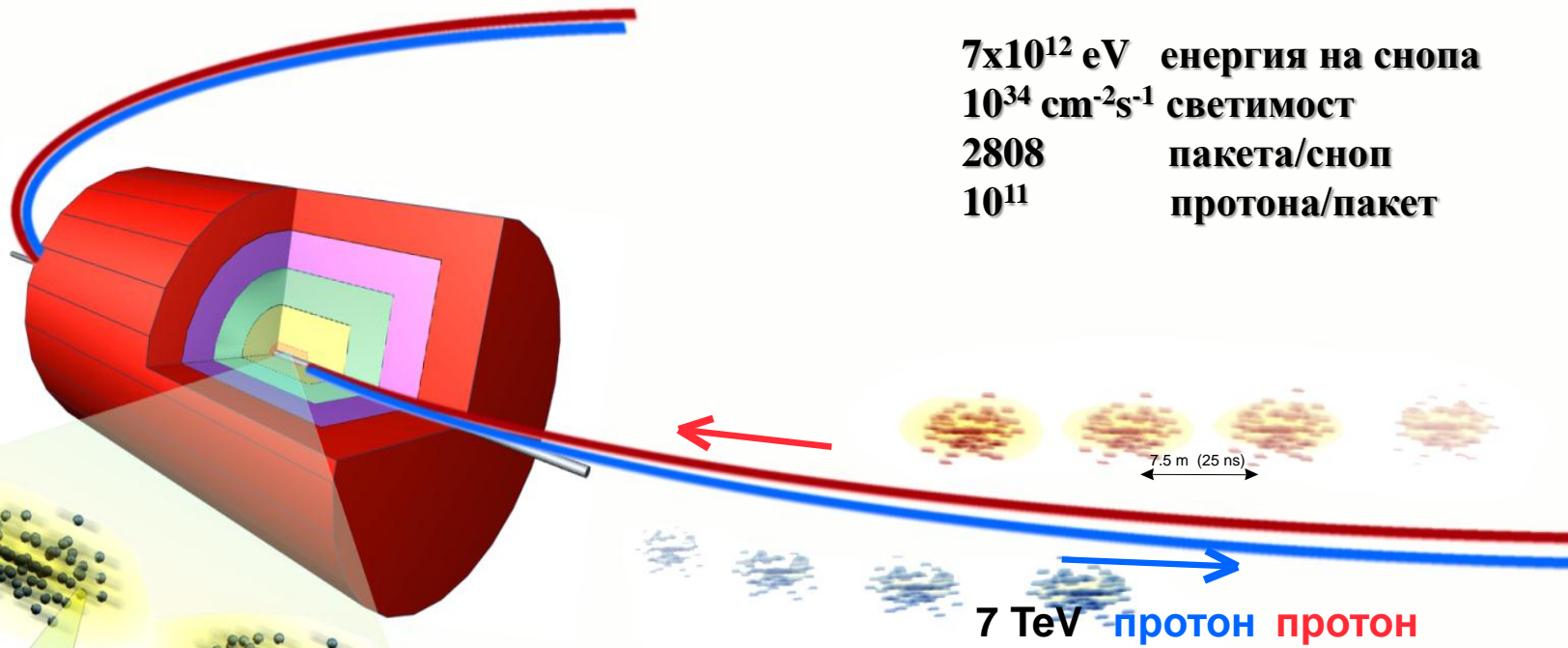
ПРОТОННИ СБЛЪСЪЦИ

LHC

7×10^{12} eV енергия на снопа
 10^{34} cm⁻²s⁻¹ светимост
2808 пакета/сноп
 10^{11} протона/пакет

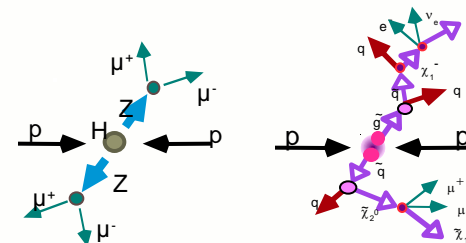

пресичане на пакети - $4 \cdot 10^7$ Hz

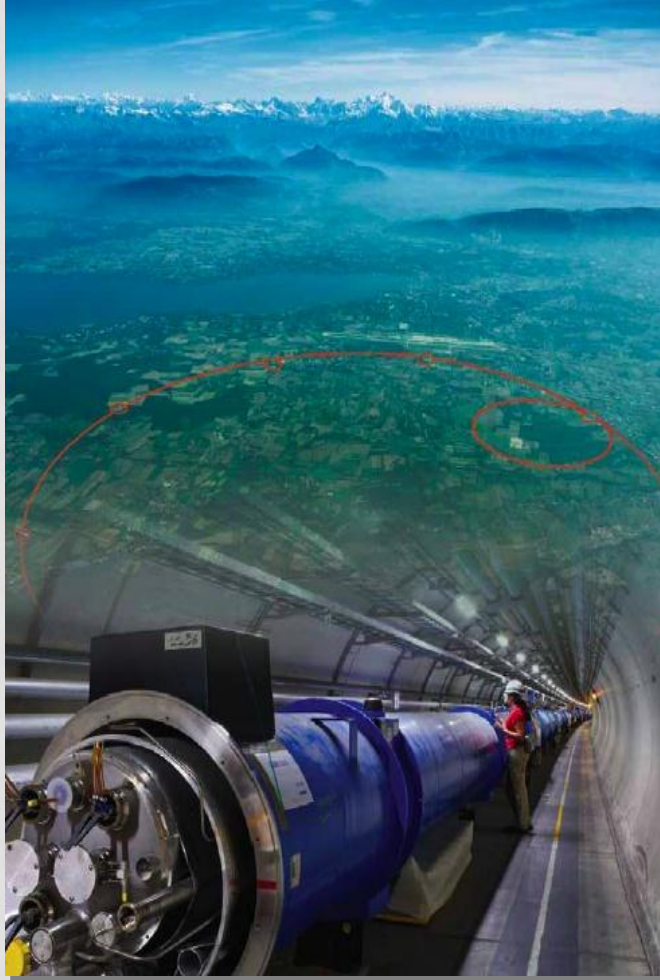
протонни сблъсъци 10^9 Hz

раждане на нови частици 10^{-5} Hz
(Higgs, SUSY,...)

Селекция на 1 събитие от 10,000,000,000,000

ЛНС е...

...протоните обикалят със светлинна скорост 27 км тунел в противоположни посоки 11,000 пъти в секунда.

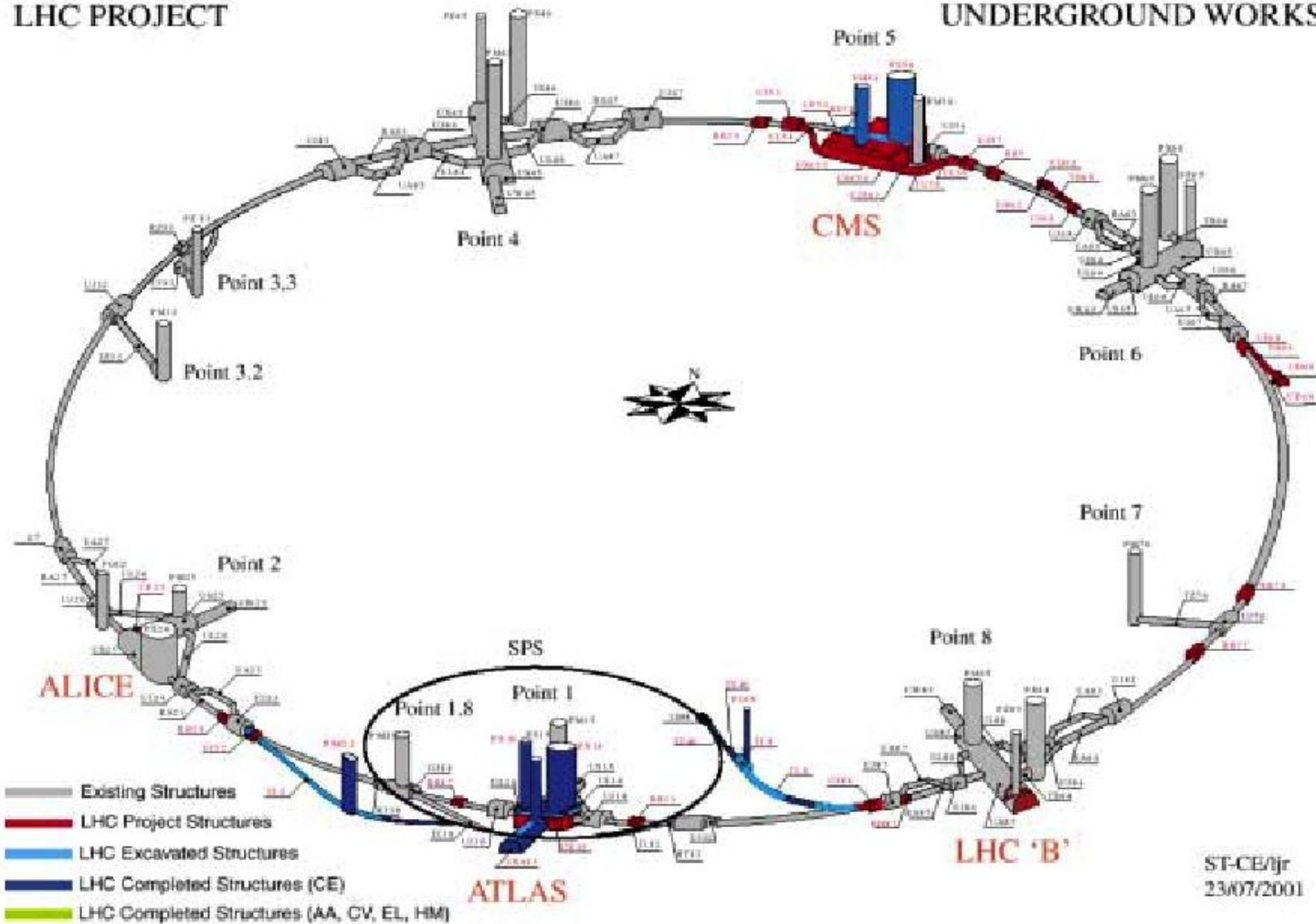
...за да се ускорят протони близо до скоростта на светлината се изисква вакуум по-дълбок от междузвездното пространство. Има 10 пъти по-голяма атмосфера на Луната, отколкото в ЛНС.

...когато двата ускорени снопа протони се ударят, това ще генерира температура 100,000 пъти по-голяма отколкото в ядрото на Слънцето, но в микроскопично пространство.

Детектори

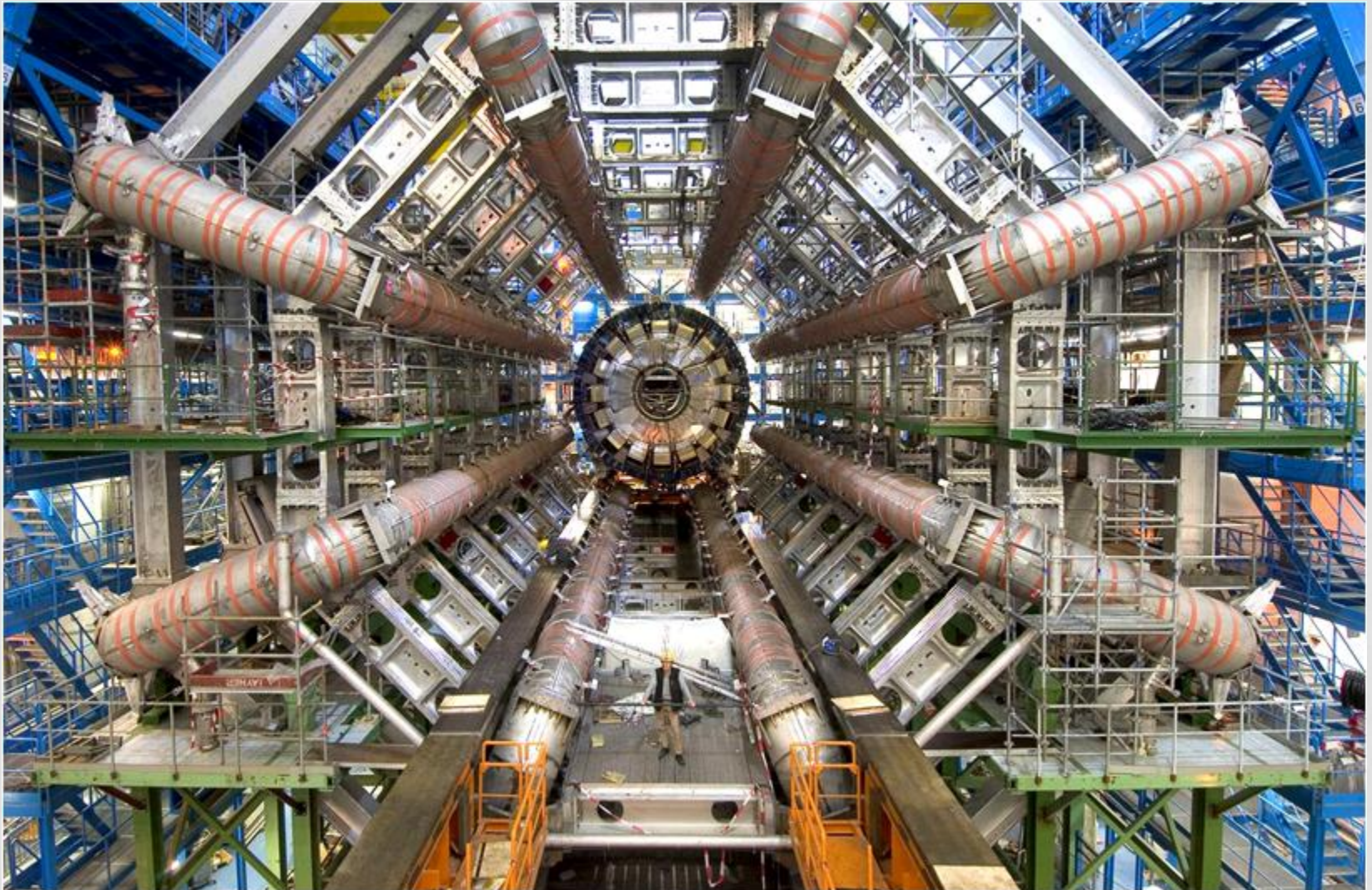
LHC PROJECT

UNDERGROUND WORKS

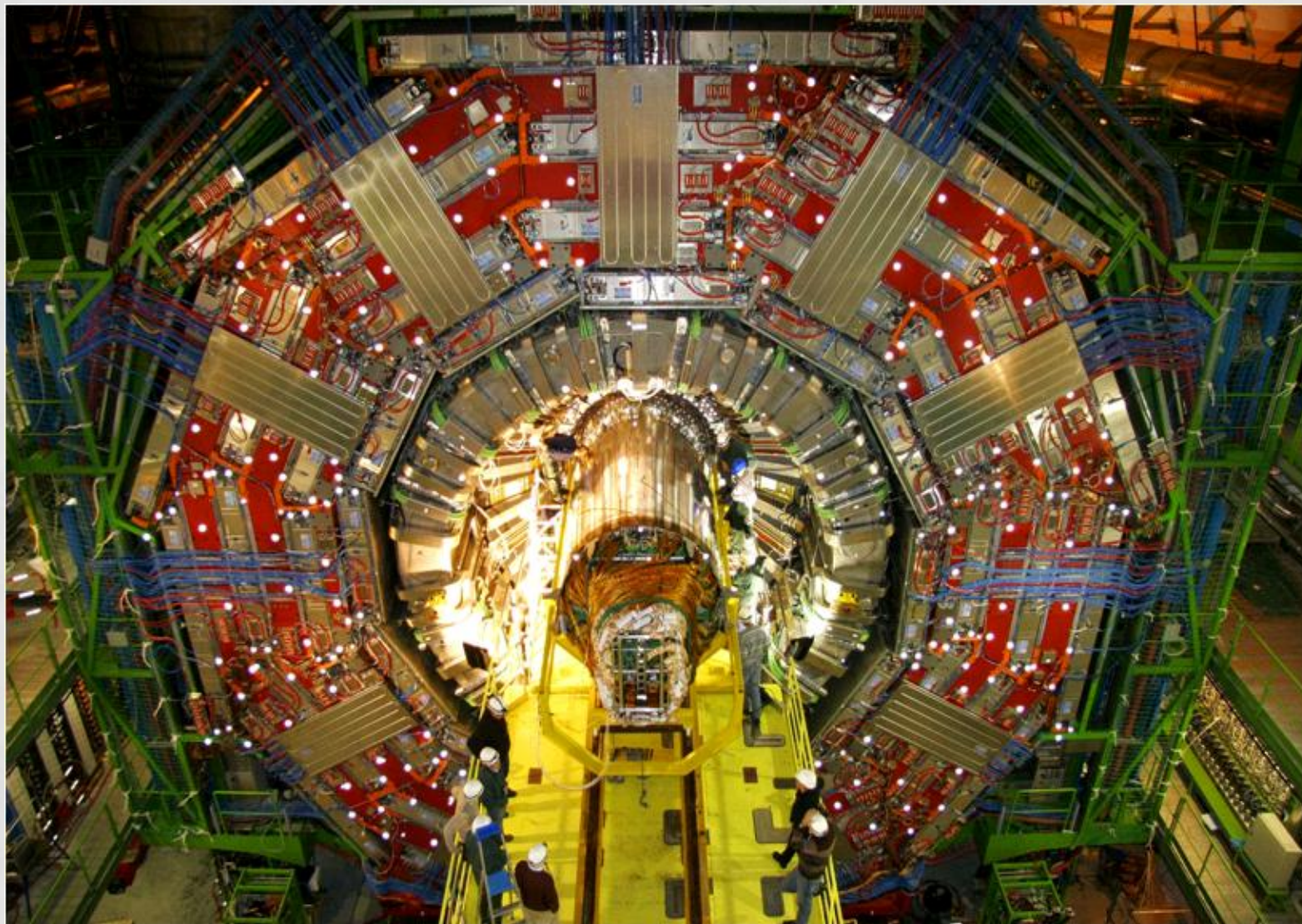

ATLAS

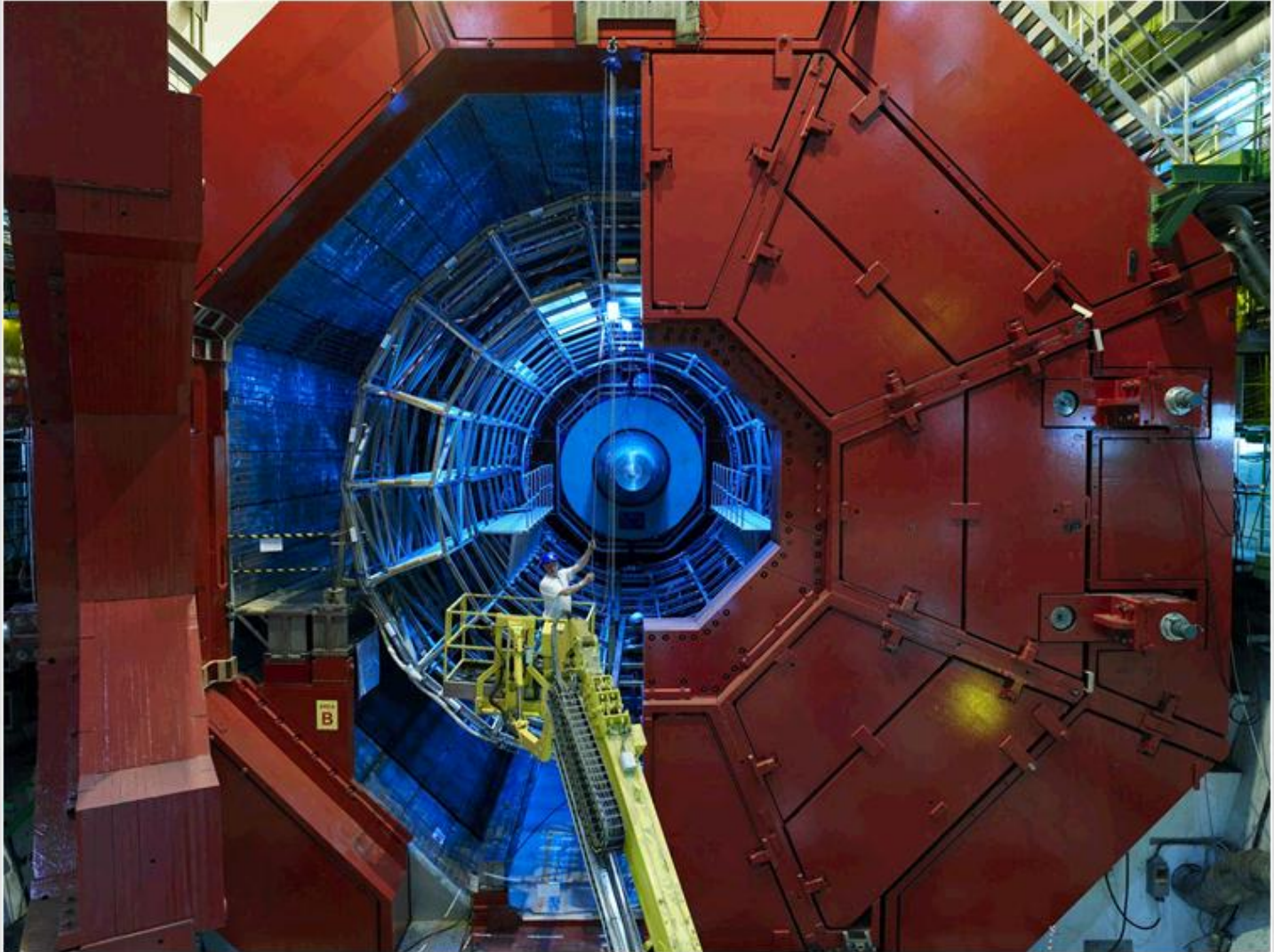

CMS

ALICE

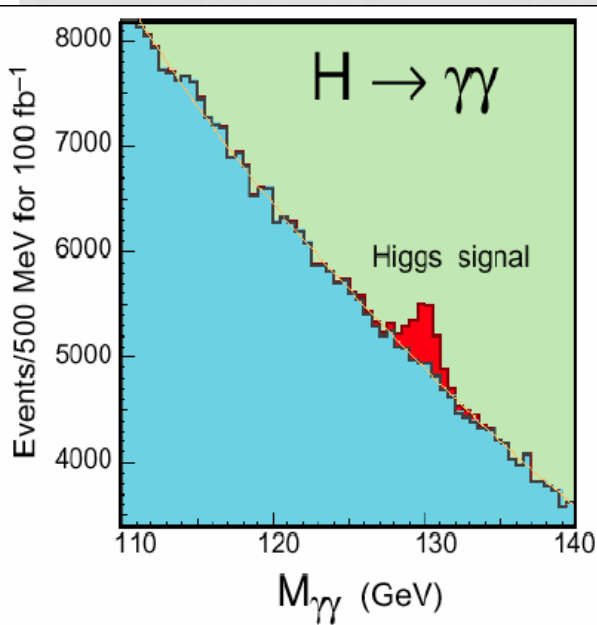

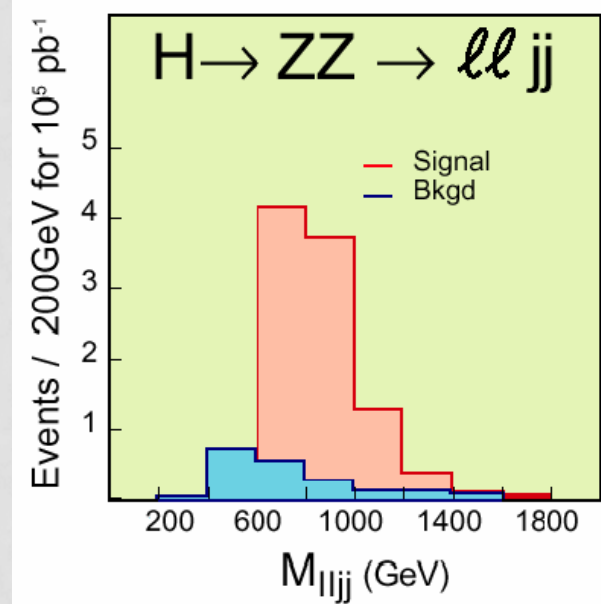
LHCb

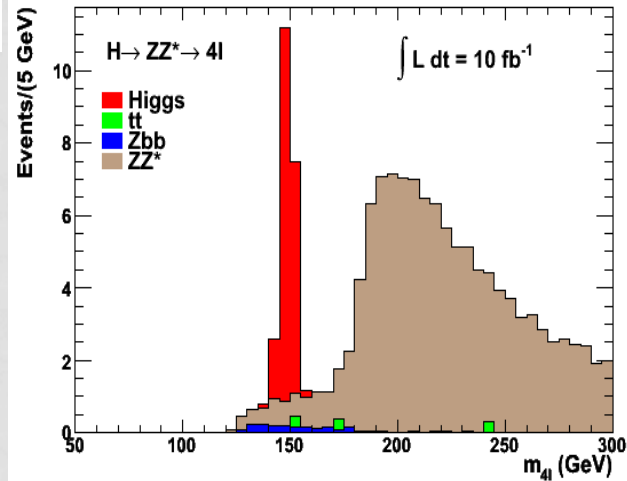
Higgs – канали на разпад

$H \rightarrow ZZ \rightarrow 4$ leptons

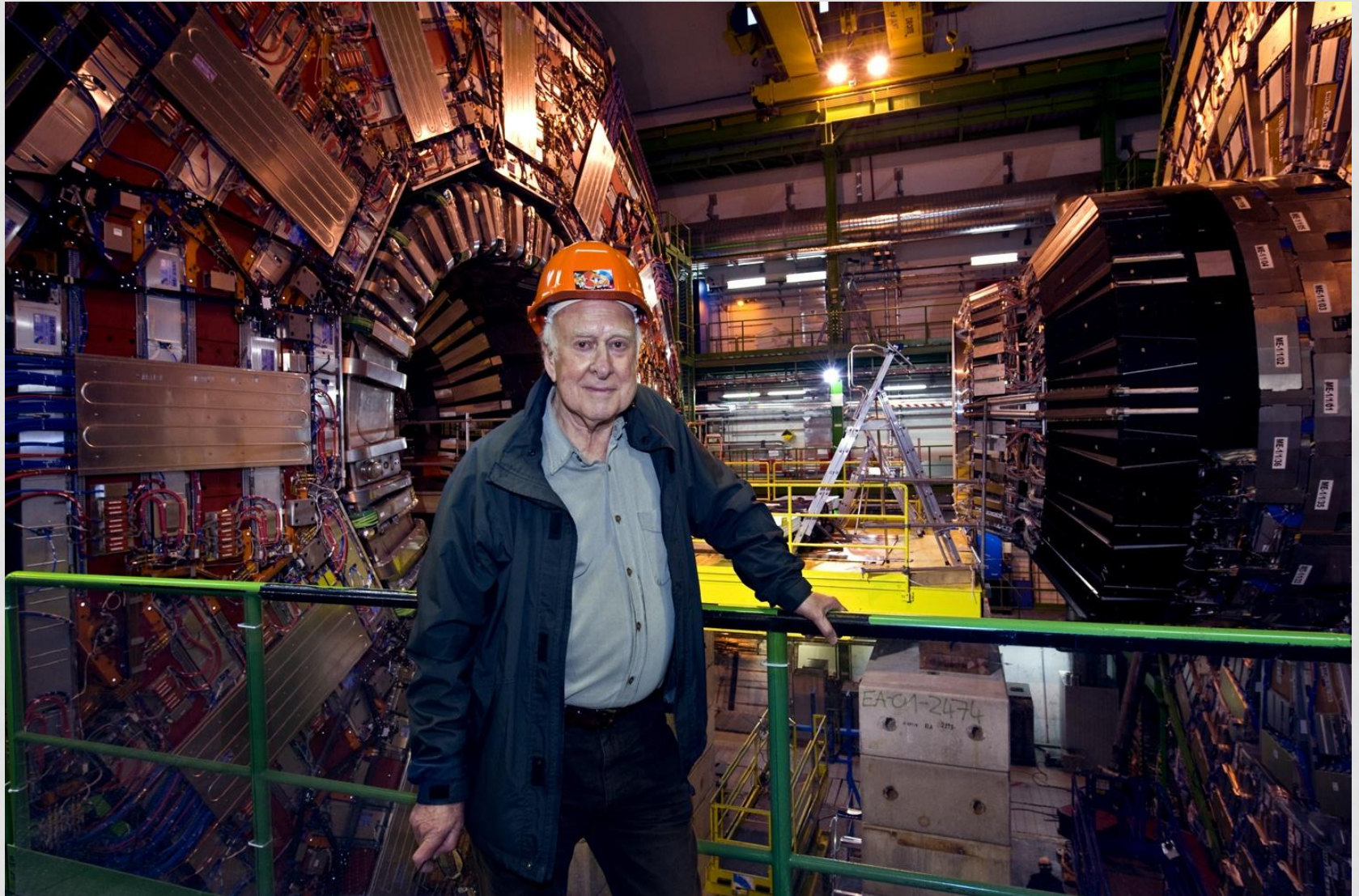
$H \rightarrow 2$ gammas

**$H \rightarrow ZZ \rightarrow 2$ leptons
+ 2 jets**

Higgs na CMS

Заклучение

**Няма никаква причина броят
на кварките да бъде 6
и те да бъдат безструктурни**

**Все още се провеждат експерименти
за търсене вътрешна
структура на електрона**

**Новият ускорител LHC ще ни
позволи да открием нови
“елементарни” частици**